

пайда етеди. Дәстанның тили, образлар системасы, мотивлери хэм т.б. мәселесинде уксаслық көзге тасланады. Яғный, Хорезм “Ашык Нәжеп” дәстанының баянлау тилинде оғуз тили, соның ишинде түркмен тилинің тәсири басым экени мәлим.

Улыўма алғанымызда, “Ашык Нәжеп” дәстанының сюжети түркий халықлар арасында кең тарқалған

болып, дәстанның мазмунында мухаббат, мәртлик, сабырлылық, мийнеткешлик, саз өнерине мухаббат хэм баксышылық өнери, халықтың сазға болған хәўескерлигин сәўлелендиретуғын ашықлық дәстаны болып, баксылардың репертуары арқалы бизиң усы күнлеримизге жетип келген. Бул дәстанды келешекте арнаўлы изертлеу зәрүр деп есаплаймыз.

Әдебиятлар

1. Гутлыева С. Нежеп-оглан дессаны. –Чәржев: 1990.
2. Карақалпақ фольклоры. Көптомлық. 27-42-томлар. –Нөкис: “Илим”, 2011.
3. Максетов Қ. Карақалпақ халқының көркем аўызеки дәрәтпелери. –Нөкис: “Билим”, 1996.
4. Нажаб ўғлон. Достон. Рўзимбек Муродов (Муродбахши) варианты, 1981. Қолжазба. ӨзР ИА китапханасында 7838 инв.
5. Хоразм достонлари. Масъул муҳаррир: С. Р. Рўзимбоев. -Урганч: Хоразм, 2005.

Мазкур мақолада муаллифи номаълум халқ достони ҳисобланган «Ошиқ Нажаб» достони сюжетининг туркий халқлар, жумладан, ўзбек, қарақалпақ ва туркман халқлари орасида тарқалиши ҳамда тадқиқи масалалари қиёсий таҳлил этилган. Шунингдек, достоннинг уччала халқ версияларидаги муштаракликлар ва ўзига хосликлар аниқланган.

В статье сравнивается и обсуждается распространение и исследование сюжета народного дастана «Ашык Наджеп», который считается анонимным народным дастаном, среди тюркских народов, включая узбекский, каракалпакский и туркменские народы. Выявляются в то же время сходства и различия между этими тремя народными версиями дастана.

The article compares and discusses the research the plot of the folk epos "Ashyk Najep", which is considered an anonymous folk epos, among the Turkic peoples, including the Uzbek, Karakalpak and Turkmenian people. At the same time, the similarities and differences between these three folk versions of the epic are identified and discussed.

УДК 82-31

ҚАРАҚАЛПАҚ, ҚЫРҒЫЗ ҲАМ ӨЗБЕК ПРОЗАСЫНДА ОБРАЗЛАР ТИПОЛОГИЯСЫ

Ж.О.Каниязова – филология илимлери бойынша философия докторы

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Таянч сўзлар: шоир, лирика, кўшиқ, образ, лирик қахрамон, қушлар образи символ, жанр, бадий шакл.

Ключевые слово: лирика, стих, образ, лирический герой, образ птицы, символ, жанр, художественная форма.

Key words: lyrics, poem, image, lyrical hero, image of a bird, symbol, genre, literary form.

Дүнья хэм миллий әдебиятларда инсанның курамалы табиятын сәўлелендиретуғын хәр қыйлы идея-тематикаға курылған, түрли жанрдағы шығармалар дәрәтилген. Оларда инсанның балалығы, жаслығы, кекселик дәўирине тән психологиялық өзгешеликтери көрсетиледи. Хәр бир инсан өзине тән характерге ийе. Өмири дәўамында турмыста көрген-кеширгенлеринен тәжирийбеси артып барады, көзқараслары кеңейип, өзгериш барады. Әдебият тарийхында инсан психологиясына тән бундай қәсийетлерди сүўретлеўлерде бир-бирине уксас дәрәтпелерде көплеп ушырасады. Биз бул мақаламызда усындай сыпатқа ийе Шаўдырбай Сейтовтың «Ығбал соқпақлары» (1975) романы хэм Ш.Айтматовтың «Сәрўи бойлы нигарым» (1979) хэм Шүкир Халмырзаевтың «Он сегизге шықпаған ким бар?» (1965) повестлерин салыстырмақшымыз.

Ш.Сейтовтың «Ығбал соқпақлары» романы әскерликтен қайтқан Максеттиң туўылған жерге сағынышын, табиятқа сүйиўшилиқ сезимлерин хэм аўылласлары менен ушырасыў мәўиритин сүўретлеўден басланады. Максет ата-анасы қайтыс болып, әжағасы Мурат пенен дайысы Хайтмураттың үйинде тәрбияланады. Әжағасы Мурат - талантлы художник. Максет жаслайынан аўылда қарапайым шопан болады. «Аўылға барған соң самостоятельно жизнь баслайман» деп келген Максеттиң әскерликтен кейинги өмири Қолтық көл бойында және мал бағыў менен басланады. Романда тек Максет емес, ал хәр бир қахарман өз турмысына бийпарық болмайды. Өмирден өз орнын табыўға хәрәкет етеди. Гейде турмыс машақатларына дус болғанда гүресийўге әзизлик етсе, гейде жедел хәрәкет етеди. Тийкарынан, бас қахарман Максеттиң образында өмирден өзін излеген қахарманның өмири типлестириледи. Ол өз турмысынан өзи қанаатланбайды. Әскерликтен келген соң алдыңғы қәсибин дәўам етип мал бағады. Шарўа аўылындағы бул өмири Максет ушын мәниссиз сыяқлы көринеди: «... үйленемен, ... Бала-шағалы боламан. Усындай етип кула дүзде мал бағаман. Өлемен! Тамам, эне, бизиң өмирбаян, тамам! Тек өлетуғын күнимди билмеймен, болғаны, басқаның бәри шийден сығалағандай көринип тур. Сонда усы өмир ме? ...

Ишиў, жеў, шаршап келип уйықлаў, өмирден пайымның болғаны ма?» [1] – деп ойланады. Демек, бул шығарма қахарманы тек романтик емес, ал өз тәғдирине бийпарық емес екенлиги оқыўшыға ой салып, үлкен тәсир қалдырады. Максет инсан сыпатында өзине-өзи есап берип, ертеңги күнин, келешегин белгилеп алыўға умтылады.

Аўылдағы усындай күнлериниң биринде жоралары менен хайтлап кетип қараўындағы маллары жойтылып кетеди. Қолхоз басшылары Малтабар менен Пирназаровтың Хайтмурат ғаррыға қырсығып Максетти қамап таслаўы оның өмиринде үлкен бурылыс жасайды. Бул тосыннан болған ўақыялар Максеттиң өмирин астын-үстин қылады. Қамақтан азат етилгени менен қараўындағы малларды алып қояды. Соңынан художник ағасы Мураттың изине ерип қалаға кетеди. Кетеринде дайысы Хайтмурат Максетке орны қалада емес, ал аўылда екенлигин уктырмақшы болады. Бирақ Максет тыңламайды. Максеттиң өмириндеги адасыўлар усыннан кейин басланады. Қаладағы дәслепки күнлери ол ушын әбден зеригерли: «Күнде көрип жүргени бир нәрсе: қарама-қарсы балконларға жайылған сағыраның кийимлери, көрпеше, жөргеклер, еле биринши тажға да саясын салып үлгермеген тереклер. Бүгін де соны көрдим, ертең де, арғы күни де... Мен ҳәтте, неше айдан соңғы күнлерим қалай өтежақ, буны да билетуғын едим...» [1] – деп руўхы түседи.

Қалада өзи жасап атырған турмысқа, ислеген қәсибине қанаатланбаўшылық ақыбетинде Максет бир жұмыста турақлы ислей алмайды. Дәслеп бир мәкемеде курылысшы, соңынан ресторанда швейцар болып ислейди. Бирақ бул қаладағы турмыс та оны қанықтырмайды. Тәғдирдиң түрли-түрли тосықларына тап болған Максеттиң ар-сары шығады. Тәғдир тайнапыр тасларды талайына талмай зыңғытар еди. Мураттың үйлениў тойынан хабарсыз қалып дайысының өкпелеўи, оның жүзине қарай алмай жүргенде жеңгеси Мийригүл-Мирочканың иплас ислери Максетти өмирден де, әжағасының үйинен де түнилдирип жибереди. Ақыбетинде Максет ишиўшиликке бериледи. Бул қахарманның унамсыз тәрәпи. Және де бул роман дәрәтилген дәўирде хәўиж алып қиятырған иллет бас қахарман болыўына қарамастан (сол дәўирде шығарма-

дағы бас қахарманның тек унамлы тәрәпи сүүретлениўи тийис болса да) Максет образында сәўлелендириледи. Ойланбастан бирге ислейтуғын буфетши қыз Диларамға үйленеди. Бирақ бирин-бири түсинисе алмайды. Диларам да художник. Келешегинен үлкен үмити бар. Көркем өнер училищесинде оқымақшы. Максет шаруа адамы. Оның кеўли алағада. Бул турмысына кеўли толмайды. Кеўли кең даланы, ауыл турмысын күсейди. Ауылдағы шопан қыз Назлы менен ушырасыуы, жорасы Жаңабайдан дайысының жақсы нийет пенен айтқан гәплерин еситкеннен кейин Максет еки жолдың ортасында қалады. Алдында еки жол бар. Бири – жайлауға қайтыу, екіншиси – Диларам менен қалыу. Буны сезген Диларам оны ауылына қайтыуға көндиреди. Кеўли, жүрегі кеңисликти күсеген Максет жайлауға қайтыуға қарар етеди. Максет өмириндеги бул ўақыялардың хәммесин ой тәрәзисине салып, өзиниң кәтеликлерин аңлайды. *«Хәр жүрек өзін түсинетугын жүрекке қанишллы тарығады, десеңши! Мураттың жүрегі – искусство, искусствоға түсинбей тұрып, оның жүрежине түсиниў қыйын. Енди сол барлық өмирин искусствоға бағышланған жүрек дәл өзиндей жүрекке тарығады. Сол жүрек бармеди Мийригүл де, сол жүрекке ол түсинип пе еди. Несине Мийригүлди қустаны қыламан, дүньяныки мұдамы усындай шәлкем шалыслық, лийкин хәр нәрседе де хәр ким өз орнын билгени мақул»* [1].

Ата кәсибине болған садықлық, Назлыға болған мухаббат Максетти туўылған ата мәканына баслайды. Ш.Сейтов қахарманның өз кәсибине, өз сүйгенине қайта оралыуын сүүретлеу арқалы инсанның туўылған жерге, ата мәканға мухаббатын улығлайды. Шығармада инсанның өмирдеги орнын, инсан бахтын оның кәсиптеги, мухаббаттағы орны менен белгилейди.

1960-жыллардан баслап қырғыз жазыушысы Ш.Айтматов шығармалары аударма етиле басланды хәм қарақалпақ әдебиеттаныуында усы дәуірлерден жазыушы Ш.Айтматов дәретиўшилигиниң қарақалпақ прозасына тәсири хәм типологиясы мәселеси әдебий сын хәм илимий мийнетлерде сөз етилмекте [2]. Оларда бир қатар қарақалпақ жазыушылары менен бирге Ш.Сейтовтың шығармаларының Ш.Айтматов дәретиўшилиги менен байланысы, типологиялық уқсаслықлары туўралы да илимий бақлаулар берилген. Қарақалпақ изертлеушилері Ш.Сейтовтың «Ығбал соқпақлары» романы қахарманлары менен Ш.Айтматовтың «Жамила» повести қахарманларында руўхый жақынлық бар екенлигин көрсетеди [3]. Бизинше, «Ығбал соқпақларындағы Мурат образында художниклик қәбилет «Жамила» повестиндеги Сейит, Максеттиң тәбиятты бақлау моментлери ғана Дәнияр («Жамила») образларын еске салады. Ал, негизинде, Максет образы эстетикалық талғамы, характери жағынан Ш.Айтматовтың «Сәрўи бойлы нигарым» повестиндеги Ильяс образын еске салады. Ильяс та Максет сияқлы өмирден өз орнын излеп узақ урынады, өзинен өзін таппай, өз кеўлин өзи аңламай узақ дағдырады хәм ақыры өз кеўлиндегилерди түсинип жетеди, бирақ бул ўақытта кеш болады хәм хаялы менен баласынан айрылады. Ильяс та дәслеп өзи таңлаған қыз Әсел менен жақсы жасайды, балалы болады. Бирақ өз минезиндеги тез пейиллик, қайсарлық себепли ол жумысында сәтсизликке ушырайды. Ол таў жолынан жүк машинаға тиркеў қосып айдап өтиўди кәсиплеслерин усынады. Бул қәуипли еди. Сонлықтан кәсиплеслери оған қарсы шығады. Ал Ильяс болса өз пикиринен қайтпайды. Бирақ таў жолының бир асырымларында тиркеў жолдан тайып шығып кетеди. Тиркеўди бир өзи шығара алмағанлықтан таслап кетеди. Жүк машинасын тиркеўден ажыратып, үйине қайтып келеди. Тиркеўди кәсиплеслери мәкемесине жеткереди. Бул ислери ушын Ильяс кәсиплеслери алдында уятқа қалады, гәп-сөз болады. Бұған шыдамаған Ильяс ишиўшиликке берилип, өз хожалығын да умытып кетеди хәм кәсиплеси Хатийша менен жақынласады. Ол соңында жалғызланып

қалғанын сезеди: «Кабинада жатып атырып ойлансам, өзимниң пүткиллей жалғызланып қалғанлығымды тап хәзиргидей тереңнен сезбеген едим. Буннан бұяғына бул барыс пенен бара бериўге болмайтуғын еди. Сонлықтан автобазаға айланып келгеннен соң, Хатийша менен сөйлесип оннан кеширим сорап, екеўимиздиң арамызда болып өткен нәрселерди умытыўын өтиниш етемен, деп өзиме өзим сөз бердим. Усындай етсем хұжданым алдында дурыс ислеген боламан» [4]. Бирақ өмир Ильяс ойлағанындай болмайды. Жантай Әселге болған ўақыяларды айтады. Хатийша менен ушырасып хәқыйқатлықты еситкен соң, Әсел баласы менен кетип қалады. Ильяс болса не қыларын билмей отырғанда және Хатийша оны излеп табады хәм екеўи бирге Анархай жайлауларына бири – шофер, бири – жумысшы болып кетип қалады. Олар бир-бирин түсине алмай және екеўи еки тәрәпке кетеди. Ильяс Әселсиз жасай алмайтуғынлығын түсинеди. Мине, бұған уқсас ўақыя Ш.Сейтов қахарманы Максеттиң турмысында да жүз береді. Ол да өмирде өзін өзи түсине алмай көп адасады. Бирақ оның адасыулары, түңилиўлери өз жеңгеси Мийригүл менен байланыстырылады. Ал, Ильяс болса өз характерине бола өмирде көп алжасады.

Бул ажырасыўдан бир-бирине ынтығып жасау тек бас қахарман ушын емес, ал оның хаялы Әсел ушын да өмири даўамында азап болады. Себеби, ол өз үйинен баласын алып шығып кеткени менен кеўли күйеўи Ильяс та еди. Жол хызметшиси Байтемирдиң үйинде жасаған дәслепки күнлеринде де күтип жүреди. Таў етегиндеги жолдан өткен жүк машиналарды тоқтатып сорайды ямаса олардың айдаушыларынан нәзерин айырмайды. Ақыры баласы да үлкейип, әтирапындағыларын таныйды, бала Байтемирди әкеси сыпатында көреді соннан соң Әсел Байтемир менен шаңарақ қурыўға разы болады. Соннан кейин де Әселдиң кеўли Ильяс та болғанлығын аңлау мүмкин. Авария болған Ильяс та Байтемир үйине алып келген ўақытта да Әселдиң бир өмир оны күтип жасайтуғынлығын оның руўхый халатынан мәлим болып қалады. Деген менен енди ўақытты изге қайтарып болмайды, Әсел шаңарақлы, екіншиден бул қахарманлардың «тилинен» айтылмай қалған гәплер, баласына Ильяс та «мынау сениң әкең» деп айтыу қыйын. Мине, өмир драмасыниң көркем сүүретлениўи.

Сондай-ақ, бул еки шығармада бас қахарманнан тысқары бир қатар образлар психологиясы уқсамағаны менен, өзінде сәўлеленген мазмун жағынан уқсас. Мысалы, Хатийша («Сәрўи бойлы нигарым») менен Диларам («Ығбал соқпақлары») х.т.б.

Бундай оқыўшыны ойға салатуғын драмалық моментлер өзбек жазыушысы Шүкир Халмырзаевтың «Он сегізге шықпаған ким бар?» повестинде де сүүретленген.

Өз дәуириндеги әдебий сында, жазыушылардың сәўбетлеринде хәм өз дәретиўшилиқ лабораториясы хәққында жазылған мақалаларда Ш.Сейтов пенен Ш.Халмырзаевтың дәретиўшиликтеги байланыслары ямаса тәсири хәққында пикирлер билдирилмеген. Бул еки жазыушы дәретиўшилигин үйренгеннимизде бир-бирине жүдә жақын белгилерди, уқсас сюжетлер, уқсас образлар, уқсас сүүретлеу усылларын көриўге болады. Өзбек прозасындағы стиль мәселесин изертлеуши Х.Балтабаев жазыушы Ш.Халмырзаевтың дәретиўшилигин үйрене отырып, оның қахарман образын жаратыўдағы өзіне тән стили бар екенлигин айтады: «Жазыушыны характердиң қәлиплесиў процеси қызықтырмайды, бәлки қахарман шығармаға қәлиплескен характер сыпатында кирип келеди. Ол инсанды мәлим бир дәуірде алады хәм усы пайытта я тәбиятка, я дәуір проблемаларына, яки басқа адамларға мүнәсибетте оның руўхый халатын көрсетиўге умтылады» [5]. Жазыушының «Ай жарығы», «Өмир мәңгилик» хәм т.б. гүрринлери хәм романларында қахарманлар тап драмадағыдай хәрекет етеди: олар өз сөзи хәм ис-хәрекеті, жүрис-турысы менен көринип, ўақыялар ықшам

сүүретленген. Бул сыякты өзгешеликтер Ш.Сейтов прозасы ушын да тән. Атап айтканда, Ш.Халмырзаевтың «Он сегизге шыкпаған ким бар?» повестинде көтерілген мәселе, сәулеленген идея, тема хәм қахарманлар тәбияты «Ығбал сокпақлары» романындағы қахарманлар руўхы менен үнлеседи. Ш.Халмырзаевтың бул повестиниң қахарманлары Умида хәм Жамшид характеринде де жасларға тән романтика бар. Кишкенелигинен бирге өскен Умида менен Жамшид бир-бирине жүдә жакын. Олар бир класста оқыйды, мектепке бирге қатнайды. Соңына Жамшидтиң өгей әжағасы Тилеў де (анасы менен турмыс курған өгей әкесиниң баласы) олар менен бир класста оқыйды. Тилеў де иш-ишинен Умиданы унатады, бирақ сезимлерин Умидаға билдире алмайды. Кеўилдегинлерин айтыўды иниси Жамшидтен өтиниш етеди. Жамшид ишки гүйзелiske түсип қалады. Деген менен әжағасы Тилеўдиң айтқанларын Умидаға айтыўды өзине шәрт деп түсинеди. Ал Умида болса Жамшидти сүйеди. Сонлықтан ол Жамшидтиң гәплерин еситкенде әжеплениди хәм Жамшидтен бул мәселеде пикирин еситкиси келеди. Сол сөйлесиўден кейин Умиданың характерине тән өжетлик, қайсарлық, өшпенлик қәсийетлери көрине баслайды хәм усы мине-кулқы оның өмириндеги адасыўларына себеп болады. Ол Жамшидти шын кеўлинен унатса да, өз қәлбине қарсы шығып, Тилеўге турмысқа шығады. Солай ислесем Жамшидтен өш аламан деп ойлайды. Тилеў менен Умида турмыс курған соң, көп өтпей Тилеў армияға кетеди. Умида өз ислегенлериниң қәтелигин түсинеди, ол хеш қашан да Тилеў менен жасай алмайтуғынлығын сезеди хәм хат жазып, келин болған үйинен кетип қалады. Шығарма усылай жуўмақланады. Бунда жаслардың бир-бириниң кеўилдегисин түсине алмаўы, өз-өзин түсине алмаўы, кеўилдегисин аңламаўы - олардың өмирдеги драмасы.

Мақалаға тийкар етип алған үш шығармада да жаслар турмысы сүүретленген. Оларда қахарманлардың

жаслық дәўириндеги романтикаға толы турмысын, өмирде жаңа қәдем қойған дәўирдеги алжас қәдемлерин, олардың өмирден өз бахтын табыў, қәсип ийелеўдеги машақатларын Мақсет – Дина (Диларам) – Назлы («Ығбал сокпақлары»), Ильяс-Әсел-Хатиша («Сәрўи бойлы, нигарым»), Тилеў – Умида – Жамшид («Он сегизге шыкпаған ким бар?») образларында береді. Бул шығармаларды салыстырып үйрениў процесинде қахарманлардың бир-бирине уқсас типологиялық образлар екенлигин көриўимиз мүмкин.

Көрип өткенимиздей, үш шығармада да қахарманлар образлары хәм оларда сәулеленген мазмуны жүдә уқсас. «Ығбал сокпақлары»нда Мақсет өмирден өз орнын таўып бахытлы болса, Ш.Айтматовтың «Сәрўи бойлы нигарым» хәм Ш.Халмырзаевтың «Он сегизге шыкпаған ким бар?» повестлеринде қахарманлар тәғдири драматизмге толы. Солай етип, хәр бир жазыўшы шығармаға өзінше шешим табады.

Бул шығармалардан төмендегише типологиялық белгилерди көрсетиў мүмкин:

1. Бул шығармаларда көтерілген мәселеге – инсан хәм оның өмирден орнын табыўы ҳаққында авторлардың көзқараслары хәм позицияларының уқсаслығында.

2. Үш шығармада да сюжеттиң раўажланыў жөнелисин қахарманлар характери менен байланыстырады: Мақсеттиң («Ығбал сокпақлары») қандай жағдайда болса да белгили бир жуўмақ шығара алмаўы болса, Ильяс («Сәрўи бойлы нигарым») хәм Умиданың («Он сегизге шыкпаған ким бар?») қайсарлығы, өжетлиги себеп өз кеўилдегилерди аңлай алмаўы олардың өмирде алжасыўына себеп болады.

3. Қахарманлардағы пикирлеў, болып атырған ўақыялардың себеп хәм тийкарын излеў, өзін-өзи анализ етиў, өмир хәм ондағы инсанның орны ҳаққында ойланып, белгили бир жуўмақ шығарыў, қарапайым бир инсан сыпатында өз ишки дүньясына нәзер таслаў сыякты қәсийетлер еки шығарманы бир-бирине жақынластырады.

Әдебиятлар

1. Сейтов Ш. Ығбал сокпақлары. Роман. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1975.
2. Камалов Қ. Алатаўдан сәўирдиң самалы есип тур. (Ш.Айтматов – 60 жаста). –Дала бүркіти. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1993, 78-бет; Аляров С. К проблеме взаимодействия современной каракалпакской и киргизской литературы. // Вестник КК фила. АН УЗССР. 1978. №1. –С. 81. Худайберганов К. Дәўир талабы хәм жаслар творчествосы. Каракалпак әдебияты мәселе. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1975. 150-бет; Есенов Ж. Шеберликтиң сырлары. –Нөкис: 1986; Султанов А. Каракалпак прозасында Ш.Айтматов дәстүрлери. –Нөкис: 2007.
3. Султанов А. Каракалпак прозасында Ш. Айтматов дәстүрлери. –Нөкис: 2007, 72-77-б.
4. Айтматов Ш. Ыразы бол, Гүлсары. Повестьлер. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1979, 384-б.
5. Болтабаев Х. Наср ва услуб. –Тошкент: «Фан», 1992.
6. Холмирзаев Ш. Ўн саккизга кирмаган ким бор. Повесть –Тошкент: Янги аср авлоди, 2015.

РЕЗЮМЕ

Мақолада қарақалпак әзувчиси Ш.Сейтовниң «Тақдир сүқмоқлари» романи, Ч.Айтматовниң «Сарвқомат дилбарим» ва ўзбек әзувчиси Ш.Холмирзаевниң «Ўн саккизга кирмаган ким бор?» киссалари киёсий-типологияк жихатдан таҳлил этилади ва асарларниң типологияк хусусиятлари кўрсатилади.

РЕЗЮМЕ

В статье проведен сравнительно-типологический анализ и показаны типологические особенности произведений каракалпакского писателя Ш.Сейтова «Тақдир сүқмоқлари» киргизского писателя Ч.Айтматова «Сарвқомат дилбарим» и узбекского писателя Ш.Холмирзаева «Кому нет восемнадцати?».

SUMMARY

The article carried out comparative typological analysis and showed typological feature of novel «Taқdir suқmoqlari» by Karakalpak writer Sh.Seytov, «Sarvqomat dilbarim» by kirgiz writer Ch.Aitmatov and «On sakkizga kirmagan kim bor?» by Uzbek writer Sh.Kholmirzaev.

ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛЫҚ ДӘСТАНЫ «ШӘРИЯР»: ВАРИАНТЛАР АРАЛЫҚ УҚСАСЛЫҚ ХӘМ ӨЗГЕШЕЛИКЛЕР

Ш.К.Кеңесбаева - таяныш докторант

Әженияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сузлар: қарақалпак халқ достони «Шахриёр», Қуламет, Утенияз, Қияс, Жумабай Базаров, Жумабай Сейдуллаев, Есемурат, Абдрейим, Ажимурат жиrow вариантлари, вариантлар аро муштараклик, жиrow, ижрочилик саънати ва ижодий моҳорат, архетип ва янги вариант

Ключевые слова: каракалпакский народный дастан «Шарияр», Куламет, Утенияз, Қияс, Жумабай Базаров, Жумабай Сейдуллаев, Есемурат Абдрейим, варианты жиrow Ажимурата, межвариантность, жиrow, исполнительское искусство и творческое мастерство, архетип и новый вариант.

Key words: karakalpak national daстан «Shariyar», Qulamet, Oteniyaz, Qiyas, Jumabay Bazarov, Jumabay Seydullaev, Esemurat Abdireim, variants of jiraw Ajimurat, intervianance, jiraw, performing arts and creative skill, archetype and new version.

Қарақалпак дәстанларының көпшилиги сыякты «Шәрияр» дәстанын дыққат пенен оқып шыққанымызда, жыраўларымыздың хәр қайсысының бир-биринен гәрезсиз өз алдына қырлаў усылы, дүньяға көз-қарасы, турмыстың қыйлы-қыйлы ўақыяларына түсиниги көринип турады. Мине, усындай

турмыс ўақыяларын өзлери жырлайтуғын дәстанда сәулелендириў, әлбетте, хәр бир жыраўдың шеберлигине байланыс.

Жоқарыда айтылған пикирлеримиздиң дәлили сыпатында «Шәрияр» дәстанының әйем заманнан баслап бизге жетип келген нұсқаларының